

Anna Bazan-Bulanda

"Kościelne prawo małżeńskie :
wydanie drugie poprawione i
uzupełnione", Wojciech Góralski,
Warszawa 2006 : [recenzja]

Ius Matrimoniale 12 (18), 233-244

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Wojciech Góralski, Kościelne prawo małżeńskie, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006, ss. 380

W Wydawnictwie Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2006 r. ukazało się drugie wydanie *Kościelnego prawa małżeńskiego* autorstwa ks. prof. Wojciecha Góralskiego. Książka zawiera kompleksowe omówienie tytułu *De matrimonio* Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. Główne rozważania poprzedza wstęp do drugiego wydania, w którym Autor zwięźle przedstawia, jak na przestrzeni wieków zmieniało się kościelne prawo małżeńskie, wskazał w nim również jak ewoluował stosunek władzy świeckiej do instytucji małżeństwa.

Układ rozdziałów w książce jest zbieżny z systematyką KPK, dlatego Autor zasadniczą część książki rozpoczyna od komentarza do kanonów wprowadzających. Rozdział poświęcony kanonom wprowadzającym zawiera wyjaśnienie podstawowych dla kościelnego prawa małżeńskiego terminów.

Zagadnienia związane z pojęciem małżeństwa określonym w kan. 1055§1 KPK ks. W. Góralski poprzedził rysem historycznym małżeństwa. Wskazał, jak na przestrzeni wieków zmieniało się pojęcie małżeństwa w prawie kanonicznym, oraz ewolucję stosunku władzy świeckiej do małżeństwa. Autor szczególną uwagę zwrócił na ujęcie małżeństwa w KPK z 1917 r., aby wykazać jak zmieniało się podejście ustawodawcy kościelnego do tej instytucji, efektem czego jest regulacja obecnego KPK. W rozdziale tym ks. Góralski przedstawił również istotne przymioty małżeństwa oraz zagadnienia dotyczące zgody małżeńskiej. Wskazał również, jaką rolę stosunku do konsensu małżeńskiego odgrywa miłość. Istotne jest rozstrzygnięcie, czy miłość jest elementem zgody małżeńskiej. W oparciu o rozstrzygnięcia Roty Rzymskiej i Sygnatury Apostolskiej Autor wyjaśnił, że miłość ma charakter prawny jedynie wtedy, gdy utożsamia się ją z konsensem małżeńskim. Miłość musi więc być aktem woli, przez który strony wzajemnie przekazują siebie i przyjmują w celu ustanowienia wspólnoty życia.

W części poświęconej kanonom wprowadzającym ks. prof. W. Góralski umieścił również między innymi rozważania na temat kwestii przyrzeczenia zawarcia małżeństwa. Instytucja zaręczyn, znana już w Starym Testamencie, nie jest unormowana w obecnie obowiązującym KPK. Regulacja taka znajdowała się w KPK z 1917 r., jednak na skutek zmian obyczajowych zdezaktualizowała się i dlatego nie została wprowadzona w KPK z 1983 r. Nie oznacza to jednak, że zaręczyny nie są znane regulacjom kościelnym. Zgodnie z kan. 1062§1, przyrzeczenie małżeństwa jest regulowane prawem partykularnym, ustanowionym przez Konferencję Episkopatu. Konferencja Episkopatu Polski zaleca w *Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z 5 września 1986 r. praktykę zaręczyn. Mimo że zaręczyny, jako nieobligatoryjne nie stanowią podstawy do wniesienia skargi żądającej zawarcia małżeństwa, zgodnie z § 2 kan. 1062 dają jednak podstawę żądaniu wyrównania powstałych szkód.

Po przedstawieniu zagadnień dotyczących kanonów wprowadzających, ks. W. Góralski prezentuje kwestie czynności poprzedzających zawarcie małżeństwa. Autor podkreśla wagę duszpasterskiego przygotowania do małżeństwa. Wskazuje, że obecny KPK poświęca więcej miejsca pasterskiej trosce o przygotowanie wiernych do małżeństwa niż kodyfikacja z 1917 r. Duszpasterska pomoc obejmuje zarówno nupturientów, jak i małżeństwa, co wprost wskazuje regulacja kan. 1063 KPK. Kwestie szczegółowe duszpasterskiego przygotowania do zawarcia małżeństwa zawiera *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa* z 5 września 1986r. Wskazuje ona trzy etapy przygotowania: dalsze, bliższe i bezpośrednie. Przygotowanie dalsze odbywa się w ramach wychowania religijnego w domu rodzinnym dziecka oraz katechezy w okresie szkoły podstawowej. Bliższe przygotowanie dotyczy młodzieży po 17. roku życia i odbywa się poprzez katechezę przedmałżeńską – szkolną, akademicką oraz roczne przygotowanie do chrześcijańskiego życia w małżeństwie i rodzinie. Bezpośrednie przygotowanie obejmuje przysposobienie naręczonych do kanonicznego dochodzenia przedślubnego, także rozmowę z osobą świecką na temat odpowiedzialnego rodzicielstwa w parafialnej poradni życia rodzinnego.

Autor słusznie podkreśla, że możliwość korzystania z łaski sakramentu małżeństwa zakłada pewien stopień dojrzałości chrześcijańskiej nupturientów. Dlatego katolicy, którzy nie przyjęli jeszcze sakramentu bierzmowania, powinni zgodnie z kan. 1065§1 przyjąć go

przed zawarciem małżeństwa. Przystąpienie do sakramentu pokuty i Najświętszej Eucharystii jest usilnie zalecane, aby przyjąć owocnie sakrament małżeństwa.

Autor przedstawia następnie pozostałe czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa: upewnienie się co do braku przeszkód do zawarcia małżeństwa, kanoniczne dochodzenie przedślubne oraz kwestie związane z zezwoleniem ordynariusza miejsca do asystowania przy zawarciu małżeństwa. Rozdział ten kończą rozważania na temat małżeństwa nieletnich. Kanon 1072 zawiera regulację, zgodnie z którą duszpasterze powinni odwozić od zawierania małżeństwa młodzież przed osiągnięciem wieku, w którym zgodnie z miejscowymi zwyczajami zawiera się małżeństwo. Ks. W. Góralski wskazuje, iż *ratio legis* przepisu jest obawa o trwałość małżeństwa zawartego przez osoby, które osiągnęły wiek kanoniczny (mężczyzna 16, kobieta 14), ale nie uzyskały pełnoletności. Słusznie, jako odniesienie, podaje przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹, który w art. 10 §1 stanowi, że małżeństwo mogą zawrzeć osoby po ukończeniu osiemnastu lat. Wątpliwości mogłyby dotyczyć przypadku, gdy szesnastoletnia kobieta, która uzyskała zgodę sądu na wstąpienie w związek małżeński (art. 10§1Kro) może na gruncie prawa kanonicznego godziwie zawrzeć małżeństwo. Kwestię tę Autor rozstrzyga w rozdziale dotyczącym poszczególnych przeszkód zrywających. Zgodnie z kan. 1083§2 Konferencja Episkopatu ma prawo ustalić wyższy, niż wskazany w §1 tego kanonu, wiek do godziwego zawarcia małżeństwa. Konferencja Episkopatu Polski, w *Instrukcji dla duszpasterzy dotyczącej zawarcia małżeństwa konkordatowego* z 22 października 1998 r. postanowiła, że do godziwego zawarcia małżeństwa wymaga się ukończenia osiemnastu lat. Dlatego do zawarcia małżeństwa kanonicznego przez szesnastoletnią kobietę wymagane jest uzyskanie dyspensy ordynariusza miejsca.

Rozdziały drugi i trzeci Autor poświęcił przeszkodom zrywającym. W rozdziale drugim ks. prof. W. Góralski zawarł komentarz do kanonów regulujących przeszkody zrywające w ogólności. Rozpoczyna go rys historyczny przeszkód małżeńskich. Autor podkreśla w nim, że dopiero w KPK z 1917 r. dokonano określenia pojęcia oraz podziału przeszkód małżeńskich. Obowiązujący KPK z 1983 r. nie przejął dawnego podziału przeszkód na zrywające i wzbraniające. Obecnie wszyst-

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.

kie przeszkody są zrywające, ponieważ uniezdalniają podmiot do ważnego zawarcia małżeństwa. Nie występuje w nim również podział na przeszkody wyższego i niższego rzędu, ponieważ wszystkie dawne przeszkody niższego rzędu zostały zniesione. Kodeks dzieli przeszkody na publiczne i tajne. Autor dokonał dalszych podziałów. Przyjmując za kryterium pochodzenie, wyróżnimy przeszkody z prawa Bożego i przeszkody z prawa kościelnego. Ze względu na zakres wskazuje przeszkody bezwzględne i względne. Autor dokonuje również klasyfikacji przeszkód z uwagi na czas trwania na uprzednie i następcze, a uwzględniając stopień pewności – na pewne i wątpliwe. Rozdział ten zawiera również rozważania na temat dyspensowania od przeszkód. Ks. Góralski wskazał, kto jest kompetentny do udzielania dyspensy oraz podał podstawy jej udzielania.

W rozdziale trzecim Autor scharakteryzował i skomentował poszczególne przeszkody zrywające. Zamieszczone w rozdziale schematy są pomocą dla czytelnika. Pomagają szybko zrozumieć sposób obliczania stopnia pokrewieństwa i powinowactwa oraz relacji osobistych łączących strony w przypadku przeszkody przyzwoitości publicznej.

Po przedstawieniu przeszkód ks. W. Góralski zawarł obszernie rozważania na temat zgody małżeńskiej. Jest ona przyczyną sprawczą małżeństwa. Podmiot dla wywołania skutków prawnych zgody musi posiadać zdolność konsensualną. KPK z 1983 r. w kann. 1095-1103 reguluje tytuły nieważności małżeństwa wynikające z niezdolności konsensualnej, jak i wad zgody. Niezdolność konsensualna, określona w kan. 1095, nn 1-3, jest skutkiem zaburzeń psychicznych nupturienta, które wpływają na jego intelekt, wolę oraz władzę nad działaniem. Zgodnie z powyższą regulacją, niezdolni są ci, którzy: 1) są pozbawieni wystarczającego używania rozumu, 2) mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, 3) z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich. Brak wystarczającego używania rozumu może być spowodowany chorobą psychiczną bądź innymi zaburzeniami psychicznymi, np. wywołanymi przez alkohol czy narkotyki. Nupturient będzie niezdolny do zawarcia małżeństwa, gdy nie używa rozumu w stopniu minimalnym, niezbędnym do ważnego wyrażenia konsensu małżeńskiego. Dla skuteczności zgody małżeńskiej niezbędne jest rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych. Ks. W. Góralski wskazuje trzy elementy konstytutywne rozeznania

oceniającego: 1) poznanie intelektualne przedmiotu konsensu małżeńskiego, 2) ocena krytyczna przedmiotu, 3) wolność wewnętrzna umożliwiająca dokonanie swobodnego wyboru.

W oparciu o orzecznictwo Roty Rzymskiej Autor, jako przyczyny poważnego braku rozeznania oceniającego wskazuje zaburzenia psychiczne niebędące chorobami psychicznymi sensu stricto – nerwice i patologie osobowości. Przyczyną niezdolności konsensualnej, poza wskazanymi wyżej, jest niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich, pochodząca z przyczyn natury psychicznej. Autor przedstawił ewolucję tej przyczyny nieważności małżeństwa poczynając od prawa rzymskiego, przez KPK z 1917 r., naukę Soboru Watykańskiego II zawartą w konstytucji *Gaudium et spes*, a kończąc na KPK z 1983 r. Przyczyny niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich mieszczą się zarówno w sferze psychoseksualnej jak i poza nią, a ich efektem jest niezdolność do stworzenia wspólnoty małżeńskiej.

Dla zaistnienia zgody małżeńskiej niezbędne jest posiadanie przez nupturientów minimum wiedzy o małżeństwie. Muszą oni mieć świadomość, że małżeństwo jest trwałym związkiem mężczyzny i kobiety, skierowanym do zrodzenia potomstwa przez jakieś współdziałanie seksualne. W kan. 1096§2 zawarte jest uregulowanie, zgodnie z którym po osiągnięciu dojrzałości nie domniemywa się takiej ignorancji. Autor wskazuje, że domniemania takiego nie zawiera KKKW, ponieważ Komisja Kodyfikacyjna uznała, że nie można obecnie za dojrzałych uznać mężczyznę po ukończeniu czternastu lat, a kobietę dwunastu, brak natomiast prawnej definicji dojrzałości.

Małżeństwo jest nieważne zarówno w przypadku niezdolności konsensualnej jednego lub obu nupturientów, jak i w przypadku wad zgody małżeńskiej. Autor omówił poszczególne rodzaje błędów – tzw. błędy faktyczne (błąd co do osoby, błąd co do przymiotu osoby, błąd co do przymiotu osoby spowodowany podstępem) oraz błąd tzw. prawny (dotyczy stanu prawnego). Już prawo rzymskie regulowało kwestie błędu i jego wpływu na ważność małżeństwa. Prawo kanoniczne również określało te kwestie. KPK z 1917 r. uznawał za nieważne małżeństwo zawarte pod wpływem błędu, który dotyczył osoby nupturienta lub jej przymiotu, stając się błędem co do osoby lub błędem co do stanu niewolniczego. KPK z 1983 r., w kan. 1097§1 stwierdza, że błąd co do osoby powoduje nieważność małżeństwa. W paragrafie 2 tegoż przepisu ustawodawca stwierdza, że błąd co do przymiotu osoby, chociażby był przyczyną zawarcia małżeństwa, nie po-

woduje nieważności, chyba że przymiot ten był pośrednio i zasadniczo zamierzony. Błąd co do osoby ma miejsce, gdy kontrahent chce zawrzeć małżeństwo z konkretną osobą, sądząc, że jest ona obecna, a obecna jest inna osoba, podająca się za nią. Błąd co do osoby jest błędem co do tożsamości osoby. Nie można, jak wskazuje Autor, rozszerzać pojęcia osoby poza jej tożsamość fizyczną na istotne przymioty identyfikujące ją w wymiarze duchowym, moralnym, społecznym. Błąd co do przymiotu osoby powoduje nieważność małżeństwa tylko wtedy, gdy dany przymiot ma dla nupturienta znaczenie determinujące jego wolę i stawia go ponad osobę.

KPK z 1983 r. przewiduje również – jako tytuł nieważności małżeństwa – błąd co do przymiotu osoby spowodowany podstępem (kan. 1098). Autor przedstawia genezę i rozwój tego tytułu nieważności oraz uzasadnienie wprowadzenia go do KPK. Słusznie nazywa działanie nupturienta „wyludzeniem” zgody małżeńskiej. Podstęp narusza samą istotę zgody małżeńskiej, ponieważ zgoda nupturienta skierowana jest ku przedmiotowi innemu niż ten, który zamierzał wybrać.

Błąd co do jedności, nierozzerwalności lub godności sakramentalnej małżeństwa, a więc błąd prawny, nie miał wpływu na ważność małżeństwa w świetle doktryny i praktyki Kościoła. KPK z 1917 r. zawierał regulację, zgodnie z którą błąd taki nie niweczył zgody małżeńskiej, nawet choćby stał się jej przyczyną motywującą. Zmianę ujęcia wpływu błędu prawnego na ważność małżeństwa wprowadził KPK z 1983 r. W kan. 1099 zawiera uregulowanie, zgodnie z którym błąd co do jedności lub nierozzerwalności albo sakramentalnej godności małżeństwa nie narusza zgody małżeńskiej, chyba że determinuje wolę. Autor podkreśla, iż obecna regulacja nie zawiera odniesienia do błędu motywującego. Zauważa, że nie należy utożsamiać błędu motywującego z błędem determinującym wolę. Dlatego nie należy traktować błędu determinującego wolę jako wykluczenie jedności, nierozzerwalności lub godności sakramentalnej małżeństwa, które są cechą symulacji konsensu będącej odrębnym tytułem nieważności. Autor szczegółowo zaprezentował również ten tytuł nieważności. Przedstawił, jak symulację traktowała przedkodeksowa nauka prawa kanonicznego, a także, jak ujmuje ją obecnie obowiązujący KPK.

W rozdziale dotyczącym zgody małżeńskiej ks. W. Góralski zawarł również rozważania na temat wpływu warunku na ważność małżeństwa. Obecnie obowiązujący KPK przewiduje w kan. 1102§1 nieważność małżeństwa pod warunkiem dotyczącym przyszłości, natomiast

małżeństwo zawarte pod warunkiem dotyczącym przeszłości lub teraźniejszości jest ważne lub nie, zależnie od istnienia lub nieistnienia przedmiotu warunku (kan. 1102§2). Autor zwrócił również uwagę na fakt, że prawo Kościołów Wschodnich przewiduje nieważność małżeństwa zawartego pod jakimkolwiek warunkiem.

Zgoda małżeńska nie może być podejmowana pod wpływem przymusu lub bojaźni. Już w prawie rzymskim wskazywano przypadki zawarcia małżeństwa pod wpływem przymusu, nie powodował on jednak jego nieważności. W średniowiecznej kanonistyce podkreślano przymusu na ważność umowy małżeńskiej. Kodeks Pio-Benedyktyński uznawał za nieważne małżeństwo zawarte pod wpływem przymusu lub ciężkiej, zewnętrznej i niesprawiedliwej bojaźni, od której jedyną drogą uwolnienia było zawarcie małżeństwa. KPK z 1983 r. w kan. 1103 stanowi, że nieważne jest małżeństwo zawarte pod przymusem lub pod wpływem ciężkiej bojaźni z zewnątrz, choćby nieumyślnie wywołanej, od której ażeby się uwolnić, zmuszony jest ktoś wybrać małżeństwo. Autor podaje definicję przymusu i bojaźni, a także ich rodzaje. Wskazuje również środki dowodowe dla wykazania bojaźni powodującej nieważność małżeństwa.

Rozdział poświęcony zgodzie małżeńskiej zawiera następnie rozważania dotyczące sposobu wyrażania zgody małżeńskiej. Szczególną formą jest jej wyrażanie przez pełnomocnika. Autor podaje przesłanki ważności małżeństwa zawartego przez pełnomocnika, określone w kan. 1105§1, nn. 1-2, a także formę pełnomocnictwa (kan. 1105§2). Rozważa również dopuszczalność odwołania takiego pełnomocnictwa. Szczególne wymagania stawiane są pełnomocnictwom w przypadku małżeństw konkordatowych. Pełnomocnictwo takie, poza wymogami prawa kanonicznego, musi spełniać wymogi prawa państwowego. Zgodnie z art. 6 §1 Kro, z ważnych powodów sąd może zezwolić, żeby oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński zostało złożone przez pełnomocnika. Pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym i wymieniać osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte (art. 6 §2 Kro). Rozdział kończą wywody na temat domniemania o trwaniu zgody małżeńskiej.

Rozdział piąty traktuje o formie zawarcia małżeństwa, której zachowanie jest konieczne do wyrażenia zgody małżeńskiej i wpływa na jego ważność. Rozpoczyna go rys historyczny, w którym Autor podaje, jak kanonistyka określała formę zawarcia małżeństwa do czasu promulgowania KPK 1917 r. Następnie przedstawia formy – zwyczajną i nad-

zwyczajną, określone w KPK z 1983 roku. Podaje, do których kompetencji należy asystowanie przy zawieraniu małżeństwa oraz która parafia jest właściwa terytorialnie do celebracji małżeństwa. Wskazuje, jakie wymogi muszą być spełnione, aby można zawrzeć małżeństwo w parafii nie będącej parafią zamieszkania przynajmniej jednego z nupturientów. W części dotyczącej formy nadzwyczajnej Autor podaje przesłanki jej dopuszczalności oraz wymogi, które muszą być spełnione dla jej dochowania. W rozdziale zawarte są również informacje na temat obowiązywalności formy zawarcia małżeństwa, formy liturgicznej oraz dokumentowania umowy małżeńskiej.

Opracowanie na temat kościelnego prawa małżeńskiego zawiera również rozważania na temat małżeństw mieszanych. Rozdział dotyczący tych małżeństw Autor rozpoczął obszernym wstępem historycznym, w którym przedstawił jak małżeństwo z osobą innej religii czy innego wyznania regulowano od czasów wczesnochrześcijańskich do wydania KPK z 1983 r. Obecnie obowiązujący KPK zawiera – w kan. 1124 – zakaz małżeństwa między osobami ochrzczoneymi, z których jedna została ochrzczone w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta i formalnym aktem od niego się nie odłączyła, a druga należy do Kościoła lub wspólnoty nie mającej pełnej łączności z Kościołem katolickim, bez zezwolenia kompetentnej władzy. Zezwolenie takie zostaje wydane, gdy istnieje słuszna i rozumna przyczyna, strona katolicka złożyła rękojmię, że jest gotowa odsunąć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary, oraz uczyni wszystko, aby wszystkie dzieci zostały ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim, strona niekatolicka zostanie poinformowana o rękojmiach strony katolickiej oraz nupturienti zostaną pouczeni o celach oraz istotnych przymiotach małżeństwa. Formę pisemną rękojmi składanych przez stronę tzw. niegodną wskazuje *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z 5 września 1986r. wydana przez Konferencję Episkopatu Polski. Małżeństwa podobne mieszanym odnoszą się też do przypadków zawierania związków małżeńskich przez katolików identyfikujących się z Kościołem katolickim z osobami, które: formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego; uważają się za niewierzące i ateistyczne; praktycznie i publicznie odstąpiły od Kościoła katolickiego; trwają notorycznie w cenzurach kościelnych; ostentacyjnie nie praktykują. Do zawarcia takiego małżeństwa wymagane jest zezwolenie ordynariusza miejsca jednej ze stron, uwarunkowane złożeniem przez stronę identyfikującą się z Kościołem katolic-

kim rękojmi, przyjęcie do wiadomości tego faktu przez drugą stronę, oraz złożenie przez nią pisemnego zobowiązania o nieprzeszkadzaniu współmałżonkowi w wypełnianiu praktyk religijnych oraz w tym, aby wszystkie dzieci zostały ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim. Brak zezwolenia w przypadku małżeństw mieszanych nie powoduje nieważności małżeństwa. Zakaz zawierania małżeństwa wiąże pod sankcją godziwości.

W omawianym rozdziale Autor zawarł również rozważania na temat formy małżeństw mieszanych. Zgodnie z regułą generalną, wymagana jest forma kanoniczna przewidziana w kan. 1108. Jedyne w przypadku małżeństwa strony katolickiej ze stroną prawosławną forma kanoniczna z kan. 1108 obowiązuje tylko do godziwości. Dla ważności małżeństwa wystarczy więc, gdy jest ono zawarte przed duchownym katolickim lub prawosławnym. Strony, które chcą pominąć formę kanoniczną i zawierać małżeństwo przed duchownym prawosławnym, powinny – do godziwości małżeństwa – uzyskać dyspensę od formy kanonicznej.

Autor podkreśla również zakaz stosowania innej formy religijnej w celu wyrażenia lub odnowienia przed lub po kanonicznym zawarciu małżeństwa. Obejmuje on obrzęd religijny zawarcia małżeństwa, w którym asystujący katolicki i szafarz niekatolicki, stosując własny obrzęd pytają strony o wyrażenie zgody małżeńskiej.

W pracy swej ks. Góralski zawarł rozważania na temat małżeństw tajnych. Wskazał przesłanki oraz elementy zezwolenia na takie małżeństwo. Podał podmioty zobowiązane do zachowania tajemnicy oraz sytuacje, w których ustaje obowiązek zachowania tajemnicy przez ordynariusza miejsca. Małżeństwa tajne są również w szczególności sposobem dokumentowane.

Zawarcie małżeństwa wywołuje skutki przede wszystkim dla małżonków i ich potomstwa (rozdział VIII). Skutkiem prawnym jest powstanie węzła małżeńskiego, który jest dożgonny i wyłączny. Skutkiem nadprzyrodzonym małżeństwa chrześcijan jest sakrament, który w ramach łaski sakramentalnej wzmacnia i usposabia małżonków do spełnienia obowiązków stanu i jego godności. Zgodnie z kan. 1135, każdemu z małżonków przysługują jednocześnie równe obowiązki i prawa w tym, co dotyczy wspólnoty małżeńskiej. Autor wskazuje, że do obowiązków małżonków należy wzajemna pomoc w różnych dziedzinach życia. Podkreśla, że wspólne zamieszkanie jest obowiązkiem wynikającym z natury wspólnego życia. Akty małżeńskie również są obowiązkiem i równo-

częście uprawnieniem małżonków, ponieważ małżeństwo jest ukierunkowane ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa oraz stanowi wspólnotę całego życia we wszystkich jego sferach. W rozdziale tym wskazano również na prawa i obowiązki małżonków zawarte w dziale II Kro.

Skutkiem małżeństwa odnoszącym się do potomstwa jest obowiązek i prawo troszczenia się o jego wychowanie fizyczne, społeczne, kulturalne oraz moralne i religijne. Małżeństwo wpływa również na prawne pochodzenie dzieci. Prawo kanoniczne przejęło zasadę prawa rzymskiego, zgodnie z którą ojcem jest ten, na kogo wskazuje prawne małżeństwo. Zasadą wynikającą z kan. 1137 jest uznanie, że prawego pochodzenia są dzieci poczęte lub urodzone z małżeństwa ważnego lub domniemanego. Przepisy zawierają również wzruszalne domniemanie, że ojcem jest ten, na którego wskazuje prawny związek małżeński. Istotnym jest również domniemanie, że za dzieci prawego pochodzenia uważa się te, które urodziły się przynajmniej po 180 dniach od zawarcia małżeństwa albo w ciągu 300 dni od dnia rozwiązania życia małżeńskiego. Autor rozdział ten kończy rozważaniami na temat legalizacji potomstwa.

Nierozerwalność małżeństwa jest jednym z jego istotnych przymiotów. Dlatego rozłączenie małżonków (rozdział IX), jako sytuacja nadzwyczajna, może nastąpić na skutek rozwiązania węzła małżeńskiego albo separacji podczas trwania węzła. Zgodnie z kan. 1141, małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci. Prawo kanoniczne dopuszcza jedynie rozwiązanie małżeństwa zawartego, lecz niedopełnionego. Autor przedstawia, jak zagadnienie rozwiązalności małżeństwa zawartego, lecz niedopełnionego ujmowała kanonistyka od pierwszych wieków Kościoła po regulację Kodeksu Jana Pawła II. W kan. 1142 KPK z 1983 r. ustawodawca zawarł uregulowanie, że małżeństwo niedopełnione, zawarte przez ochrzczonych lub między ochrzczonej i stroną nieochrzczonej może być ze słusznej przyczyny rozwiązane przez Biskupa Rzymskiego, na prośbę obydwu stron, lub tylko jednej, choćby druga się nie zgadzała. Skutkiem udzielenia dyspensy jest rozwiązanie węzła małżeńskiego. Strony stają się wolne i mogą zawrzeć nowe związki, natomiast dzieci naturalne, które przyszły na świat przed zawarciem małżeństwa, uprawomocnione przez późniejsze zawarcie związku, pozostają legalnymi.

W referowanym rozdziale Autor przedstawia również przywilej Pawłowy, podaje jego definicję – jest to prawo przyznane nowo nawróconym na wiarę, na mocy którego, po przyjęciu chrztu mogą zerwać węzeł małżeński zawarty przed przyjęciem chrztu z osobą nieochrzczo-

ną, przez zawarcie ponownego związku małżeńskiego, jeżeli poprzedni współmałżonek nie chce się nawrócić i albo zrywa wspólne życie, albo je uniemożliwia nie chcąc żyć w zgodzie bez obrazy Boga. Przedstawia się także regulację *privilegium fidei* zawartą w KPK z 1983 r., między innymi przesłanki dopuszczalności korzystania z niego. W rozdziale tym Autor wskazuje również, kiedy jest dopuszczalne rozwiązanie małżeństwa między nieochrzczonymi lub między stroną ochrzczoneą i nieochrzczoneą na korzyść wiary mocą pełnej władzy papieskiej. Porównuje unormowanie tej kwestii w KPK z 1917 r. i obecnym KPK.

Rozłączenie małżonków podczas trwania węzła małżeńskiego następuje wskutek separacji. Jak Autor podaje, separacja jest zerwaniem lub zaniechaniem wspólnego pożycia małżonków mimo dalszego trwania ich węzła i wynikającej z niego przeszkody. Kanon 1151 stanowi, że małżonkowie mają obowiązek i prawo zachowania współżycia małżeńskiego, chyba że usprawiedliwia ich zgodna z prawem przyczyna. Przyczynami są: niedochowanie wierności małżeńskiej; poważne niebezpieczeństwo, którego źródłem jest współmałżonek, dla duszy lub ciała drugiej strony; poważne niebezpieczeństwo pochodzące od jednego z małżonków dla potomstwa; zbyt trudne życie wspólne dla jednej ze stron spowodowane przyczynami pochodzącymi od współmałżonka.

Jeżeli miało miejsce cudzołóstwo strona niewinna pozbawiona jest prawa do separacji gdy: wyraźnie lub milcząco darowała winę współmałżonkowi; sama zgodziła się na ten czyn; stała się przyczyną cudzołóstwa; sama również popełniła ten występki. Separacja następuje na mocy dekretu biskupa diecezjalnego (kan. 1692§1). Jeśli jedno z małżonków stanowi źródło poważnego niebezpieczeństwa dla duszy lub ciała drugiej strony albo dla potomstwa, lub w inny sposób czyni zbyt trudnym wspólne życie, daje tym samym drugiej stronie zgodną z prawem przyczynę odejścia, bądź na mocy dekretu ordynariusza miejsca, bądź też gdy niebezpieczeństwo jest bezpośrednie, również własną powagą (kan. 1153§1). Autor wskazuje, że prawo świeckie w dziale V Kro przewiduje instytucję separacji.

Opracowanie na temat kościelnego prawa małżeńskiego ks. prof. W. Góralski kończy rozdziałem (X) dotyczącym uważnienia małżeństwa. *Convalidatio* jest aktem prawnym, mocą którego nieważnie zawarty związek małżeński staje się małżeństwem kanonicznie ważnym. Konvalidacja małżeństwa może być: zwykła – wymaga usunięcia przeszkody, która spowodowała nieważność małżeństwa, oraz ponowienie konsensu, skutki prawne wywołuje od chwili ponowienia konsensu;

nadzwyczajna (inaczej w związku) – polega na usunięciu przeszkody oraz dyspensie od ponowienia zgody, działa wstecz, wywołując skutki prawne jak gdyby małżeństwo było ważne od samego początku.

Konwalidacja – ni zwykła, ani nadzwyczajna – nie jest możliwa, jeśli zachodzą przyczyny, których nie można usunąć przez dyspensę. Uważnienie nadzwyczajne uniemożliwia brak zgody lub jej odwołanie. Konwalidacja małżeństwa nieważnego z powodu przeszkody zrywającej, wymaga ustania przeszkody lub dyspensy od niej oraz ponowienia zgody przynajmniej przez stronę świadomą przeszkody. Uważnienie małżeństwa nieważnego z powodu braku zgody następuje z chwilą wyrażenia zgody przez stronę, która jej nie wyraziła, jeśli trwa zgoda wyrażona przez drugą stronę. Konwalidacja małżeństwa z powodu braku formy następuje przez ponowne zawarcie według formy kanonicznej.

Uważnienie w związku małżeństwa nieważnego jest uważnieniem dokonanym przez kompetentną władzę bez ponawiania zgody. Zawiera ono w sobie dyspensę od przeszkody, gdyby istniała, oraz formy kanonicznej, gdyby nie została zachowana, jak również cofnięcie skutków kanonicznych (kan. 1161§1). Warunkiem uważnienia związku jest wyrażenie przez strony ważnej zgody małżeńskiej. Dla dokonania tego rodzaju uważnienia konieczne jest istnienie prawdopodobieństwa, że strony chcą trwać w małżeństwie. Jeżeli umowa małżeńska była nieważnie zawarta z powodu przeszkody z prawa Bożego, dla jej konwalidacji niezbędne jest ustanie przeszkody. Możliwa jest konwalidacja nadzwyczajna bez wiedzy jednej lub obu stron, jeżeli istnieje poważna przyczyna (kan. 1164).

W podsumowaniu należy stwierdzić, że praca ks. prof. W. Góralskiego stanowi znaczącą pomoc w poznawaniu wszystkich aspektów małżeństwa według prawa kanonicznego. Może być pomocnym podręcznikiem dla studentów wydziałów prawa kanonicznego oraz wydziałów prawa. Zawarty w książce komentarz, uwzględniający – poza KPK – także aktualne orzecznictwo rotalne oraz prawo partykularne Kościoła w Polsce, będzie z pewnością przydatny także dla osób pracujących w sądach kościelnych. Przejrzysty, czytelny układ tekstu, a także pomocne w wyszukiwaniu najważniejszych zagadnień pogrubienia podstawowych pojęć i terminów sprawia, że zaprezentowana pozycja wydawnicza może stanowić doskonale źródło informacji na temat prawa kanonicznego małżeńskiego również dla wszystkich zainteresowanych tą tematyką osób.

Anna Bazan-Bulanda